

КРИТЕРІЙ ТА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Резюме: У статті розглядаються критерії оцінювання країн, що застосовуються такими міжнародними інституціями як Світовий економічний форум та Міжнародний інститут менеджменту в Лозанні. Досліджено рейтинг України за допомогою систематизованих міжнародними організаціями критеріїв конкурентоспроможності країн. Також проаналізовані сильні й слабкі сторони української економіки.

The summary: The criteria of estimating countries used by international organizations such as World Economic Forum and International Institute of Management in the Lozan are considered in the article. The rating of Ukraine with the help of systematize criteria competitiveness countries by international organizations is researched. Also the strong and weak sides of the Ukrainian economic are analyzed.

Ключові слова: конкурентне середовище, критерії оцінювання, конкурентоспроможність національної економіки, рейтинг конкурентоспроможності країни.

Постановка проблеми. Стале зростання економіки будь-якої держави потребує сприятливих рамкових умов для бізнесу та активного підключення факторів інновативності в економічне життя, що передбачає системне посилення конкурентних переваг порівняно із іншими країнами світу і сприяє збільшенню надходження прямих іноземних інвестицій, а також підвищенню адаптивності економічної системи до зовнішніх збурень. Конкурентоспроможність економіки, методи її визначення та зв'язок із динамікою зростання на різних етапах економічного циклу вже не перше десятиліття перебувають у центрі уваги економістів та урядовців, оскільки якість тих чи інших оцінок і ступінь їх відповідності сучасним економічним реаліям суттєво позначаються на ґрунтовності стратегічних рішень держави на всіх рівнях економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя для сучасних досліджень конкурентоспроможності країни закладено Майклом Портером у «Стратегії конкуренції» [5]. Подальший розвиток теорія конкурентоспроможності країни дістала в дослідженнях Р. Барро, Д. Веймер, Е. Вайнінг, А. Варнера, К. Ланкастера, Р. Лукаса, В. Нордхауза, П. Ромера, Д. Стігліца, Г. Холліса, Р.Фатхутдінова. Ретельної уваги заслуговують роботи Л. Антонюк, О. Завади, Ю. Іванова, О. Костусева, Р. Кузьміна, І. Крюкової, О. Мельниченка, О. Нагорного, В. Нагній, В. Талаха.

Цілі статті: дослідження та оцінка рейтингу України у відображенні міжнародних організацій.

Основний зміст статті та обґрунтування отриманих наукових результатів. Міжнародна конкурентоспроможність країни – це здатність країни створити таке національне бізнес-середовище за умов вільного справедливого ринку, в якому вітчизняні товаровиробники можуть постійно розвивати свої конкурентні переваги, займати й утворювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку, завдяки потужному економічному потенціалу, що забезпечує економічне зростання економіки на інноваційній основі, розвинутій системі ринкових відносин, володінню значним інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами, гнучким реагування на зміну світової кон'юнктури та, відповідно до цього, диверсифікацією виробництва, максимально відстоюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення [1, с.16].

Для оцінки конкурентоспроможності національної економіки застосовують кількісні (hard data) та якісні (survey data) (експертні та соціологічні) методи. Кількісні — базуються на використанні математичних і статистичних методів аналізу для показників. Це здебільшого стосується обсягів ринку в грошовому чи натуральному вираженні, цін, витрат і факторів, які на них впливають. Даний метод використовують у своїх дослідженнях, передусім, консалтингові фірми, які оцінюють конкурентоспроможність різних країн світу та роблять конкретні техніко-економічні обґрунтування різних методів і підходів до їх підвищення. Кількісний аналіз доповнює якісний, оскільки не всі фактори та механізми зростання конкурентних переваг нагромадження потенціалу конкурентоспроможності, можна виміряти. Цей метод достатньо точний, хоча й дає можливість оцінити явище через певний проміжок часу [3, с 14].

У теорії та практиці міжнародних економічних взаємин існує декілька підходів до визначення конкурентоспроможності національної економіки та показників, які її характеризують. На наш погляд, їх можна згрупувати у дві основні групи:

— оцінювання на основі окремих показників, які характеризують вартісні результати виробництва, чи використання певних ресурсів.

— оцінювання на основі системного підходу з використанням як статистичних показників, так і результатів моніторингу.

Однак, визначення того, окремі це показники, чи комплексні методики, здебільшого, проводять на таких рівнях:

◆ мікрорівень, на якому визначається конкурентоспроможність фірми з допомогою таких показників як прибутковість, рентабельність, продуктивність праці, ліквідність і кредитоспроможність, а також — якість продукції, ступінь задоволеності споживачів та інші;

◆ мезорівень, на якому визначають конкурентоспроможність галузі та кластерів з допомогою середніх показників діяльності фірм певної галузі, а також, використовуючи торговельні показники;

◆ макрорівень, на якому визначають конкурентоспроможність країни за допомогою таких показників, як динаміка прибутків населення, ефективність використання усіх видів ресурсів, темпи інфляції, рівень зайнятості, сальдо торговельного балансу, питома вага високотехнологічного експорту та інші.

Крім того, здійснюють дослідження міжнародної конкурентоспроможності країни, визначаючи конкурентоспроможність її територій, регіонів, де відбуваються соціально-економічні процеси. В залежності від поглиблення інтеграційних процесів у подальшому все більшого значення набуває дослідження конкурентоспроможності на мегарівні.

Серед найбільш відомих центрів по вивченню конкурентоздатності країн виділяються: Інститут стратегії й конкурентоздатності при Гарвардському університеті (США), Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) (Лозанна, Швейцарія), Світовий економічний форум (Давос, Швейцарія).

Інститут стратегії й конкурентоздатності протягом багатьох років очолює професор Майкл Портер – засновник систематизованого вивчення конкурентоздатності в економічній науці. В Гарвардському університеті вивчають конкурентоспроможність переважно в корпоративній площині, а два швейцарські центри переводять дослідження у більш широкую площину – розраховують рейтинги конкурентоспроможності країн і регіонів.

Щорічно кожний із центрів публікує власні результати вивчення конкурентоздатності країн світу та складає рейтинги. Кожний із центрів користується власною методологією дослідження й дотримується своїх ексклюзивних критеріїв при складанні шкали конкурентоздатності економік країн і регіонів. Тому між дослідженнями й рейтингами є розходження - як істотні, так і несуттєві.

Системність і тривалість проведення щорічного моніторингу поточної конкурентоспроможності країни (економіки) відповідними установами, міжнародне визнання цих рейтингів та чуттєва рефлексія ринку на результати досліджень, свідчать про високий професійний підхід і компетентність фахівців при визначенні критеріїв оцінювання та їх розподілу за групами. Наприклад, Міжнародний інститут розвитку менеджменту під час складання рейтингу, який оприлюднюється щорічно, починаючи з 1989 року, здійснює оцінювання більше ніж за 321 критерієм і використовує інформацію 52 дослідницьких інститутів світу, які є партнерами IMD. Розподіл основних критеріїв оцінювання конкурентоспроможності країни, які використовує Міжнародний інститут розвитку менеджменту, за відповідними групами подано на рис.1

Сьогодні IMD здійснює свою діяльність більш, ніж у 60 країнах (регіонах) світу. Особливістю складання рейтингу є те, що аналіз здійснюється за двома групами країн, поділеними, відповідно, до кількості мешканців. Тобто, до першої групи входять країни, де населення більше 20 млн. мешканців, а до другої — менше 20 мільйонів [2, с.3].

Звіт Міжнародного інституту розвитку менеджменту, крім статистичної інформації, включає й аналітичні матеріали відповідного спрямування.

Отже, майже більш, ніж на 780 сторінках річного звіту сконцентровано матеріали щодо аналізу конкурентоспроможності країни з відображенням графічної інформації та наведено

порівняльний аналіз конкурентоспроможності національної економіки з показниками економіки інших країн. Ця інформація розрахована, перш за все, на представників державних установ, діяльність яких безпосередньо пов'язана з формуванням та проведенням у життя принципів та механізмів конкурентної політики держави (регіону), бізнесменів, чий інтереси представлені в тій чи іншій державі, а також для інститутів та інших дослідницьких та навчальних закладів, робота яких пов'язана з групами факторів, що впливають на конкурентоспроможність країни (економіки).

Щодо Світового економічного форуму, то думка про його створення була висловлена у січні 1971 року, коли європейські бізнес-лідери зустрілися під патронатом Європейської комісії і Європейської промислової асоціації. Професор Женевського університету Клаус Шваб очолював зустріч. Він порушив питання про можливість перейняти досвід американських фірм європейськими. Згодом професор заснував Європейський форум менеджменту, запрошуючи лідерів європейського підприємництва на щорічні конференції в Давосі (Швейцарія).

У 1987 році Європейський форум менеджменту змінив назву на Світовий економічний форум. Зі зміною назви розширились і межі діяльності Форуму. Тепер вона частково спрямована на розв'язання міжнародних конфліктів, боротьбу з голодом і бідністю, охорону здоров'я.

Основними досягненнями Світового економічного форуму стали: Давоська декларація (1988 р.), підписана Туреччиною та Грецією, яка відвернула війну між цими країнами; перша зустріч Північної та Південної Кореї на рівні міністрів (1989 р.); канцлер Західної Німеччини Гельмут Коль та Східної Німеччини Ханс Модров обговорили умови об'єднання Німеччини (1989 р.).

Щорічно з 1971р. складаються рейтинги конкурентоспроможності країн, які доповідаються на Всесвітньому економічному форумі. Методологія визначення конкурентоспроможності змінювалась протягом років. З 2000 р. Дж. Саш запропонував використання індексу конкурентоспроможності для росту (Growth Competitiveness Index, GCI), що базувався на теорії економічного росту. Роботу в цьому напрямку продовжив в цьому ж році професор М.Портер, яким був запропонований індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI), що базується на детальному дослідженні мікроекономічних аспектів в тій чи іншій країні.

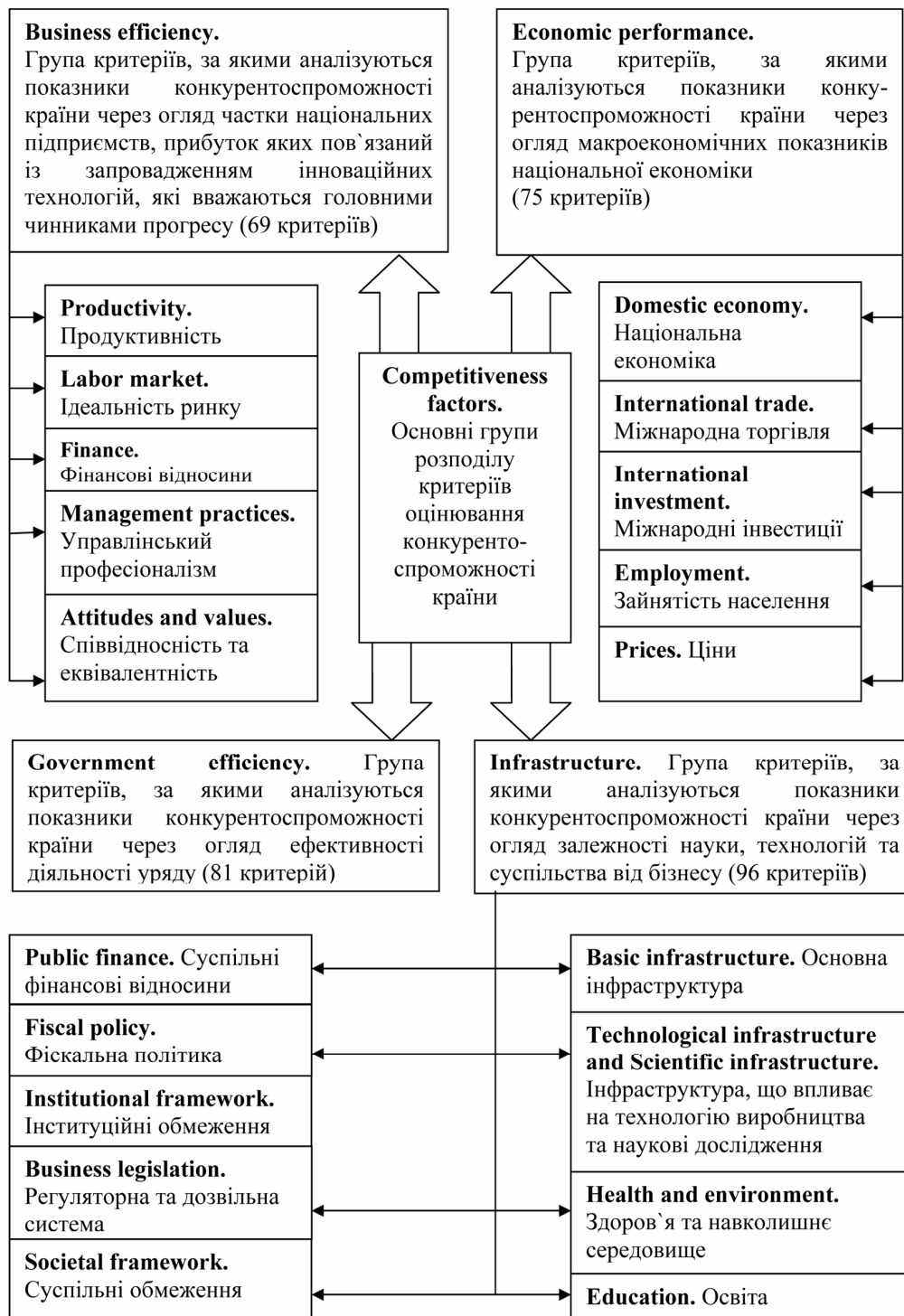

Рис. 1 Розподіл основних критеріїв оцінювання конкурентоспроможності країни, що використовує Міжнародний інститут менеджменту

У 2004 р. за методикою професора Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіна розраховується індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI),

який поєднує як макро-, так і мікроекономічні фактори. Відповідно до цієї методики, країна отримує оцінку, яка базується на розрахунку за 12 основними критеріями: державні установи, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і навчання, ринок товарів, ринок праці, фінансовий ринок, рівень розвитку і використання технологій, обсяг внутрішнього ринку, розвиток бізнесу та інновацій.

Обидві методики розрахунку показників конкурентоспроможності країни, що з успіхом застосовуються при складанні рейтингів The World Competitiveness Yearbook та The Global Competitiveness Report, передбачають визначення місця кожної з країн відносно інших. Тобто відбувається своєрідна класифікація за визначеними критеріями, де перше місце рейтингу посідає країна з максимально ефективним конкурентним середовищем. Таким чином, суспільство та уряд мають незалежну, до речі майже безкоштовну, експертну оцінку національної конкурентної політики.

Всесвітній економічний форум продовжує розширювати свою географію, включаючи до щорічного звіту кожного разу нові країни. Цього року до рейтингу, складеного на основі індексу глобальної конкурентоспроможності, було включено Оман, Саудівську Аравію, Сирію, Узбекистан, Пуерто-Рико, а Сербію і Чорногорію було представлено в ньому як дві незалежні держави. Таким чином, у нинішньому рейтингу фігурує 131 країна світу, тоді як торік — 125. Було опитано понад 11 тис. респондентів, які представляють великий бізнес [4, с.45]

Беручи до уваги те, що дослідження експертів Світового економічного форуму стосуються розрахунку показників глобальної конкурентоспроможності (GCI) та конкурентоспроможності бізнес-середовища (BCI) і для України, вважаємо за доцільне навести стислий аналіз відносно зазначених індексів.

Отже, групу лідерів (країн, що увійшли до першої десятки) представляють США, Швейцарія, Данія, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Сінгапур, Японія, Великобританія і Нідерланди.(табл. 1).

Таблиця 1

Індекс глобальної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму*

Країна	GCI 2007-2008		GCI 2006-2007
	Місце в рейтингу	Індекс	Місце в рейтингу
США	1	5,67	1
Швейцарія	2	5,62	4
Данія	3	5,55	3
Сінгапур	7	5,45	8
Естонія	27	4,74	26
Чехія	33	4,58	31
Литва	38	4,49	39
Словаччина	41	4,45	37
Латвія	45	4,41	44
Угорщина	47	4,35	38
Польща	51	4,28	45
Хорватія	57	4,20	56
Росія	58	4,19	59
Казахстан	61	4,14	50
Узбекистан	62	4,13	-
Азербайджан	66	4,07	62
В'єтнам	68	4,04	64

Шрі-Ланка	70	3,99	81
Бразилія	73	3,99	69
Україна	73	3,98	69
Румунія	74	3,97	73
Грузія	90	3,83	87
Вірменія	93	3,76	80
Молдова	97	3,64	86
Таджикистан	117	3,37	96
Киргизстан	119	3,34	109
Чад	131	2,78	121

• **складено на основі даних Всесвітнього економічного форуму [7]**

Україна в нинішньому рейтингу (2008р.) перебуває на 73-й позиції, спустившись на чотири сходинки порівняно з торішнім показником (2007). Однак слід зазначити, що внаслідок зміни методології торішня 78-ма позиція нашої країни в нинішньому звіті відповідає 69-й.

При цьому Україна поступилася таким країнам, як Литва (38-ме місце), Латвія (45-те), Угорщина (47-ме), Польща (51-ше), Хорватія (57-ме), Росія (58-ме), Казахстан (61-ше), Узбекистан (62-ге), Азербайджан (66-те), В'єтнам (68-ме), Бразилія (72-ге).

Перелік конкурентних переваг економіки України, на жаль, дуже короткий і містить лише 18 пунктів. Назвемо деякі з них: якість залізничної інфраструктури (31-е місце), державний борг (17-те), якість початкової освіти (49-те), доступ до вищої освіти (17-те), якість математичної і природничо-наукової освіти (44-те), якість освітньої системи (47-ме), практика наймання і звільнення (16-те), витрати на звільнення персоналу (17-те), відношення продуктивності праці до заробітної плати (26-те), участь жінок у трудовій діяльності (26-те), контроль за міжнародною дистрибуцією (46-те місце), здатність до інновацій (40-ве).

Водночас перелік недоліків економіки України включає аж 92 позиції. Серед них — інфляція (106-те місце), торгові бар'єри (123-ге), податковий тягар (123-ге), обмеження на рух капіталу (102-ге), ефективність антимонопольної політики (98-ме), якість автомобільних доріг (116-те), якість авіаційної інфраструктури (116-те), професіоналізм керівників вищої ланки (102-ге), «відплив мізків» (93-ге), темпи поширення туберкульозу (86-те) і ВІЛ-інфекції (104-те), середня тривалість життя (89-те).

Найнижчий результат (115-те місце) - у категорії «якість інституцій». Проблемні для нашої країни аспекти - етична поведінка компаній (128-ме місце), захист прав власності (118-те), прозорість ухвалення урядових рішень (119-те), дієвість аудиторських і бухгалтерських стандартів (118-те), незалежність судової системи (111-те), ефективність використання державного бюджету (111-те), захист прав інтелектуальної власності (108-ме), довіра суспільства до політиків (107-ме), тягар державного регулювання (104-те), ефективність корпоративного управління (101-ше), фаворитизм в ухваленні державних рішень (97-ме), організована злочинність (97-ме).

Таким чином, саме якість інституцій є головним чинником низької конкурентоспроможності України. Світовий досвід свідчить, що практично всі країни-лідери, котрі досягли найвищих показників ВВП на душу населення (понад 20 тис. дол.), мають такі високорозвинені інституції:

- відкриту ринкову економіку, вільне ціноутворення, низькі митні бар'єри, висококонкурентне ринкове середовище;
- переважання приватної власності при одночасному її захисті;
- ефективне податкове адміністрування, податкову систему, підконтрольну платникам податків через демократичні представницькі інституції;
- ефективні державні організації з низьким рівнем корупції;
- прозорі суспільні та фінансові інститути;

— демократичну політичну систему з високим рівнем політичної конкуренції, надійними механізмами контролю над державою та бюрократією;
— законослухняність громадян, незалежну судову систему, якій довіряють громадяни, сильну систему органів правопорядку і виконання судових рішень;
— мінімальний розрив між формальними й неформальними нормами соціальної поведінки.

Другий розділ Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2007—2008 являє собою детальне дослідження мікроекономічних аспектів конкурентоспроможності на основі індексу конкурентоспроможності бізнесу, складеного під керівництвом гарвардського професора М.Портера [2, с.58].

Індекс є синтетичним показником і включає якість національного бізнес-клімату, а також оцінку операцій і стратегії компаній. У цього річного рейтингу було представлено 127 країн світу, тоді як торік — 121.[4, с.60].

Лідером щодо конкурентоспроможності бізнесу є також Сполучені Штати Америки. Україна, як і торік, посідає в рейтингу 81-ше місце. Наша країна розташувалася на ньому після Азербайджану (78-ме), Пакистану (79-те) і Танзанії (80-те).

У розрізі складових індексу конкурентоспроможності бізнесу Україна посіла 82-гу рейтингову позицію в категорії «якість національного ділового клімату», а в категорії «операції і стратегії компаній» — 83-тю.

Висновки. За результатами дослідження визначено, що Україну роблять слабкою не тільки макроекономічна нестабільність (інфляція, високі кредитні ставки, неефективне витрачання бюджетних ресурсів), слабка здатність до адаптації нових технологій через залучення прямих іноземних інвестицій, епідемія корупції тощо, а, насамперед, низька якість суспільних інституцій та несприятливе підприємницьке середовище. Звідси саме реформування інституційного середовища закладає базу до майбутнього розвитку та членства в ЄС і є об'єктивною вимогою підвищення конкурентоспроможності України. Для цього необхідно докласти зусиль, спрямованих на підвищення найбільш слабких складових конкурентоспроможності. Адже на сучасному етапі, як ніколи раніше, під впливом глобалізації зростає значення локалізації бізнесу та виробництва, а головне - капіталу. Досвід країн, які за конкурентоспроможністю зростання в різні часи вийшли на перші позиції в світі (США та Фінляндія), вказує на те, що саме активізація державної політики в напрямі підвищення конкурентоспроможності економіки стала рушійною силою даного процесу. Таким чином, досвід великої та маленької країни свідчить про те, що Україна, яка по багатьох показниках рейтингів займає середні позиції, має всі можливості для того, щоб знайти свій шлях у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки. В Україні усунення слабких сторін і нарощення конкурентних переваг вимагають розробки та реалізації системних заходів не тільки з боку уряду країни, але й всіх гілок влади і суб'єктів господарювання. Загалом підвищення конкурентоспроможності економіки та перехід на інноваційний шлях розвитку є ключовим завданням державної економічної політики, головною метою якої є створення передумов до вступу України в ЄС зі зменшенням розриву у рівні життя та досягненням економічних та інституційних критеріїв конвергенції.

Використана література

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монографія. - К.: КНЕУ, 2004. - С. 104-105.
2. Мороз В. Конкурентоспроможність України у відображенні рейтингів міжнародних організацій //Доступно з : www.amk.gov.ua
3. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. д-ра екон. наук І. В. Крючкової. К: Основа, 2007. - 488 с.
4. Основні положення звіту про конкурентоспроможність України у 2008 році // Доступно з: experts.in.ua/baza/doc/download/final_ua.pdf
5. Портер Майкл С. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. — К.: Основа, 1997. -390 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление.- М.: ИНФРА-М, 2000
7. <http://www.weforum.org>